

1907-1908

A 1512

Pärnu

Elisabeti = kiriku

ajalugu.

Jurjewis.

Trükitud K. Mattiesen'i trükikojas.

1898.

Handwritten notes and a circular stamp in the bottom right corner.

Pärnu
Elisabeti = kiriku
ajalugu.

Kiriku pühendamise ja kiriku 300 a. festuse juubeli püha
mälestuseks

19. Oktobril 1893 a.

Kirjutanud

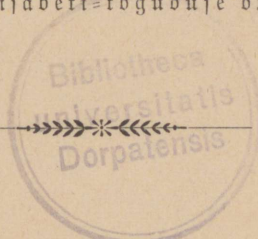
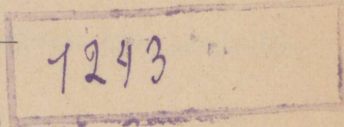
J. Sasselblatt

Pärnu Elisabeti-koguduse õpetaja.

Jurjewis.

Trükitud K. Mattiesen'i trükikojas.

1898.

Дозволено цензурою. — Юрьевъ, 10 сентября 1898 г.

2/27126

Oma armsa

Pärnu Eliisabeti-kogudusele

pühendas selle raamatukese

J. Sasselblatt.

Õesõna.

Wist igauhele, kes kiriku pühitsemisest osa on wõtnud, jääb see päew — 19. oktober 1893 — unustamataks mälestuspäewaks. Koguduse kaua-aegne soow läks sel päewal täide, sest wana, koguduse suuruse kohta ammu juba liig wäikseks jäänud kirik oli nüüd kaks korda suuremaks saanud. Kogudus wõis oma esimest Jumala teenistust uues kirikus ära pidada, Jumala tuhatkordseid heategusid tänuga mälestades.

Ühtlasi pühitses kogudus 300 aastast mälestuspäewa, sest 300 aastat tagasi oli esimene eesti ewangeliumi Lutheruse kirik Pärnus ehitatud.

Selle raamatukese olen mina nüüd kirjutanud, et Elisabeti kogudusele see õnnistuskirikas päew meelde jääks, nii kui ka Jumala õnnistus 300 aasta jooksul.

Jumal aga, meie Isand ja Lunastaja kuulgu mu südamlist palwet, et armas Elisabeti kogudus, nagu 300 aastat, edaspidigi hoitud ja Jumalalt rohkesti õnnistatud jääks nüüd ja ikka alati.

Soomemaal, Juunil 1898.

Wäljaandja.

I.

Esimene Ewang.-Lutheruse usu kirik Pärnus.

Igäüts teab küll, et meie rahvas Rooma-katoliku usku oli, enne kui 16. aastajal Ewangeliumi usk meie kodumaale tuli. 1186 oli jumalafartlik ja waga munk — Meinhard — ristiusu Liwimaale toonud. Pärnumaa eestlasedgi olivad seda wastu wõtnud! Pärnu linnast ei olnud siis muud, kui see linna jagu, mis praegugi weel „Wana Pärnuks“ nimetatakse. Nagu ju nimi ütleb, on „Wana Pärnu“ meie linna kõige wanem jauskond. Alles hiljem tekkis linn siia poole jõge. Aastal 1207 ehitati Pärnusse esimene suur kirik, mida „Dome-kirikuks“ nimetati. Kirik oli püha Toomale pühendatud ja seisis otse sellel kohal, kus nüüd wana Pärnu furnuaed on. Sõja ajal häwitati see kirik ära ja ta ei saanudgi pärast enam ules ehitatud.

Küll ei ole meil aasta arwu kindlasti teada, aga siisgi kahtlemata on, et esimene Eesti ewangeliumi Lutheruse kogudus meie linnas XVI. aastajaja lõpul koguti ja korraldati ning pea nii kaugele kosus, et omale hakkas ise kirikut ehitama. Aja-

raamatu järele algati selle kiriku ehitust 1593, aga alles 1609 lõpetati ehitus. — Rängad waenu- ja furnawad nälja-aastad, mis meie kodumaad sel ajal waewasiwad, takistasiwad teadagi ehitust palju. Oli kirik walmis saanud, siis pandi temale ewangelisti järele nimi „Johannese“ kirik. Tänuliku südamega asus kogudus esimesesse oma ewangeliumi usu Jumala kojasse, sest senni oli ta ilma kirikuta olnud ning pidi sellega leppima, et tema eramajas oma Jumala teenistust pidas. 16 aastase ehitusaja järele peeti Jumala teenistust uues kirikus, kuid üsna walmis ei olnud kirik sellegipärast weel mitte. Alles 62 aastat hiljem, 1672 a., sai weel torni, kooride ja puuwõlwi ehitus walmis. — Ehituse ülewalwaja ja edendaja oli raeherra ja kiriku wöörmündri herra Klaus Peters. Ehitusmeister oli Hollandist, nimega Adriaan Bollard. Selsamal aastal tehti ka matuseaiale, mille plats juba enne oli ära jautatud ja õnnistatud, uus müür ümber. Kirik oli nüüd walmis saanud. Tema läks kogudusele ikka armsamaks. Rõõmuga kogus kogudus andeid ja lastis 1688 a. kooriwõlwile pildi maalida, mida maaler Stustermann maalis. Nii ei olnud kirik ainult walmis saanud, waid kogudus püüdis ka oma armast Jumala koda Jumala auuks ilusti ehtida ja andis sellegipärast hea meelega kiriku heaks andeid, mis sellelgi ajal juba kirikukotiga korjati.

Alga uuesti tuliwad Pärnule rasked ajad, ühes muidugi ka Gesti kogudusele. Rasku ja hirmsa nälja häda kätte, mis suure Põhjasõja ajal meie maad laastasiwad, suri suur osa koguduse liikmetest ära ja kes weel elusse jäänud, jäiwad waeseks. Kogudus kaotas sõjatormi al oma esimese armsa Jumala koda. Nagu

120 aasta eest, oli ta jällegi kirifuta. Si temal olnud enam kohta, kuhu ta argipäewa töö järele oleks mõinud kofku tulla, Jumala sõnast kofutust faama. Nagu ilma pesata linnuke ühe ja teise ofsa peal rahu otsib, nii kogufiwad end koguduse liikmed fiia ja finna mõne jumalakartliku inimese kojasse, et ühises palwes raskel ajal troosti ja usufinnitust saada. Gesti koguduse häda kaasa tundes, awas faksja Nikolai-kogudus, mis umbes 60 aastat wanem oli, lahkelt oma kiriku uksed wennaskogudusele. 36 aastat leidis meie kogudus naabri koguduse Jumala kojäs peawarju ja oma hingele taewarooga. Kogudus oli niiviisi ometegi jälle koha leidnud, kus ühine kiidulaul ja palweheal wõis taewa poole tõusta ja kus kallis ewangeliumi kuulutus südameid ufus wõis finnitada, ehk küll oma Jumala koja puudust walufalt tunti.

II.

Teine eesti Ewang.-Lutheruse usu kirik Pärnus.

Nimetatud Pärnul nii raskel ajal oli ka eesti koguduse liikmete arw väga kofku sulanud ja pealegi oli kogudus waeseks jäänud. Si mõinud mõeldagi, et kogudus omast jõuust uut kirikut suudaks üles ehitada. Koguduse eestseisja ja eestkõstja oli rae-kohus. Aga suurem osa raeherasid oliwad surnud.

Linnaakassa oli tühi. Linnaelanikud ei suutnud maksumisid maksta. Sellest hoolimata tegi raekohus, mis iganes võis. Mitu korda pandi ülemale poole palwed kiriku ehituse asjus ette. Siisgi pidi kogudus weel kaua kannatlikult ootama.

15. webruaril 1741 ilmus meie Kõigearmulisema Keiserinna Elisabeti poolt käst, et Pärnusse uus ewangeliumi Lutheruse usu kirik peab ehitatama ja selle kuludeks riigikassast 8000 rubla Pärnu magistraadile peab wälja maksetama. Uus kirik ei pidanud edaspidi mitte enam Jaani kiriku nime, waid Keiserinna nime järele „Elisabeti“ nime kandma. — Need 8000 rubla makseti Pärnu renteiist neljal tähtajal wälja. Raekohtu otsuse järele — s. o. umbes 150 aastat pärast esimese eesti kiriku ehitust — pani raeherra Johann Bohnsack 25. juunil 1744 kiriku nurgakivi paigale. Ehitusmeister pidas selle peale kõne. Kolm aastat ehitati nüüd tublisti kiriku kallal, kunni kirik katuse alla ja torn walmis sai, sest wana käsikiri teatab nõnda: „aastal 1747 märtsi kuu 27. päewal pärast lõunat kella 3 ja 4 wahel, pani Riia meister Wiebern nupu ja kuke Elisabeti kiriku torni otja. Nupp mõõtis 58 toopi ja kaalus 15 naela; kuff aga, mis ka wasest on, kaalus 18 naela.“ — Selsamal aastal 11. septembril käiswad raeherrad kirikus ehitusmeistri Wieberni tööd üle waatamas ja wastu wõtmas. Ehitusmeistrile anti tunnistus, et ta kontrahi järele kiriku hästi oli ehitanud. Kirikutorni walmisfaamise mälestuseks kirjutati kiriku suure ukse kohale sõnad: „Anno 1747“ (see on: aastal 1747), nagu seda praegugi weel lugeda on. Aga kirik ei olnud ju weel mitte walmis. Krohwimine ja sise-

mised tööd olivad alles tegemata. Veel 3 aastat pidi kogudus ootama, sest alles 29. märtsil 1750 pühendati uus kirik. Pühendamise toimetus sündis wana käsikirja järele järgmiselt:

„Aastal 1750 märtsi kuu 29. päewal“.

„Kui raekohus raeherra Bohnsacki ja kiriku wöörmündri herra Schmidt'i käest tarwilise teate oli saanud, et eesti koguduse uus Elisabeti kirik sedawäärt walmis oli, et teda wõis pühendada, määrasiwad kõrgeauuline Pärnu linna-konfistorium (piiskopikohus) ja raekohus pühendamise päewa 25. märtsi peale ehk neljandama pühapäewa peale Kristuse kannatamise ajal. Nikolai kirikus anti nii hästi saksa kui ka eesti kogudusele seda teada. Ja nüüd täna enne lõunat kogusiwad kella 9 ajal kiriku ja kooliülemad ühes kooliõpilastega Nikolai kirikusse ja läksiwad sealt kiriku kellade helinal uuesse Elisabeti kirikusse. Kirikusse jõudes lauldi kohe: „Oh tule meile, Püha Waim!“ Siis astus ülemõpetaja Schmetter altari ette ja pidas kirikuseaduse järele palwet. Siis lauldi: „Sind Issand meie kiidame“. Peale selle laulu pidas ülemõpetaja „kõne“ kõne Ilmutamise raamatu 21 p. 3 salmi põhjusel „Ja ma kuulsin suure heale taewast ütlemat: „Waata Jumala telf inimeste juures ja Tema tahab nende juures kui telgi sees elada ja nemad peawad Tema rahwas olema ja Jumal tahab nendega olla, nende Jumal“. Kõne järele manitses õpetaja kogudust, et tema oma südamelikus palwes Jumala suurte heategude peale wõtaks mõelda ja wabatahtliste raha annetega ehituskulude tasumise juures ligi aidata. Laulu järele: „Oh Jeesus Kristus, tule Sa“, pidas Elisabeti koguduse õpetaja Wagner

kantslist jutluse 26. Taaweti laulu 5—8 salmi üle: „Ma wihtan tigidate seltsi ja hõelate juures ei istu ma mitte. Ma pesen oma käsi ilmasüüta eluga ja käin Su altari ümber, oh Jumal! Et ma lasen tänamise healt kuulda ja jutustan kõiki Su imeasju. Jehoowa! ma armastan Su koja eluaset ja Sinu auumaja paika“. Jutluse järele õnnistas ta kogudust kantslist ja lõppeks lauldi weel: „Jumal olgu tänatud“.

Sellega oli kiriklik pidu otsas. 36 aasta järele oli kogudus enesele jälle oma Jumala koja saanud — Jumala koja, milles tema kuni 1893 a. kewadeni — ehituse algusest just 150 aastat — Jumala teenistusele on kokku kogunud.

Nende 150 a. sees ei pidanud kogudus oma kirikut mitte ainult ikka heas korras pidama, waid tema pidi oma Jumala kojale ka wäärilisi ehteid muretsema. Kogudus tegi seda rõõmuga. 1825 a. muretseti uus kell, mille kohta õpetaja Rosenplänter kirjutab:

„25. webruaril. Juba ammu oli Elisabeti kiriku teine kell lõhki läinud, et wõimata oli teda tarwitada. Kiriku wöörmündri herra ja mina wõt-sime siis korjanduse ette uue kella muretsemise jaoks. Peterburis tellitud kella helistati Jumala teenistusel minewal pühapäewal esimest korda. Uus kell on pea kaks korda nii raske, kui wana. Ta kaalub 15 puuda 7 naela. Walamine on hästi korda läinud, heli on puhas ja tugew. Kella jisse on kiriku wöörmündri herra G. A. Büttner'i ja Peterburi kaupmehe G. G. Küster'i (kella tellija) nimesd lõigatud, nii ka Piibli salm 1. Kor. raam. 13 p. 1 salm“. Nii kirjutab sellest õpetaja Rosenplänter.

Uga hoopis wanem sellest kellast on üks teine

meie kiriku ehe: kroonlühter, mis ju Jaani kirikus oli rippunud. Ta kannab pealkirja: „1674 a. 6. webruaril on rätsepasell Johann Künemann selle krooni Jumala auuks, kirikule kaunistuseks ja omale mälestuseks annetanud“. Veel enam tähelepanemist nõuab teine ilus wana kroonlühter, mida wana auuwäärt kiriku wöörmündri herra Hans Dietrich Schmidt (Schmidti kaubamaja asutaja) kiriku pühendamise päewaks on kinkinud. Kroonlühtril on pealkiri: „Hans Dietrich Schmidt, kiriku eestseisja, on selle Jumalale auuks ja Elisabeti kirikule mälestuseks kinkinud 1750 aastal 29. märtsil. — Veel on kiriku pühendamise päewa mälestuseks need 2 suurt altari küünlajalga kingitud, mis tänini igal pühapäewal meie kiriku altarit ehivad. Nende pealkiri on: Adam Martin Rasche 1750 j. 29 martii ja Otto Reinhold Strang 1750 j. 29 martii. — Nga kõige wanemad meie kiriku ehted on kaks ilusat karikat, teine kuldne, pealkirjaga: „Aastal 1609 on auustatud ja lugupeetud wanem (Nestermann) Hans Staal selle karika Pärnu wäikese kirikule annetanud. Teine karikas on hõbedast, seeft kullatud, pealkirjaga: „Püha Jaani (Johannese) kirikule Pärnus a. 1681“. — Siin olgu ka veel üks kallis kirikuehe nimetatud, mis küll palju hiljem weel on kingitud, nimelt suur hõbedane ristimise waagen, mis tänini weel tarwitusel on. Selle kinkis 15. aprillil 1826 selleaegne Pärnu wäeülem (kommandant) baron G. von Budberg oma kadunud abikaasa mälestuseks.

Küsimine meie, et mis siis kiriku enese heaks, kas ehituse ehk ilustamise poolest, wiimsel aastafajal tehtud, siis näeme, et nimelt 1850 aast iseäranis

tähtjas on. Sellefordne õpetaja, praost W. Schulz teatab sellest järgmiselt: „1850 a. 10. september oli minul ja mu kogudusel auupäew. Jumala abiga oli korda läinud kirikut seestpoolt parandada. Koguduse rohkesti kingitud annete abil wärwiti kirik seest uuesti, pealegi muretseti weel uus kantsel, mis mitte enam altari kohale ei seatud, waid seina külge wafakut kät altarist. Kantsli walmistas Pärnu tislermeister Puls. — Endine garde-wäe kapten, Uulu-Surju pärisherra baron Reinhold Stael von Holstein kinkis kirikule uue altari (see ehil praegugi weel meie kirikut). Nimetatud 10. septembril läks kogudus, kuna 10 nädalit Jumala teenistusi Nikolai kirikus oli peetud, jälle oma wanasje Jumala kojasse Issandale tänu andma, et Tema kirikut 100 aastat oli kaitsnud. Kirik oli selleks päewaks ilusasti nagu pruut ehitud, lillewanikutega ja palmikutega, nimelt püüdis kirikuwöörmündri herra von Seeberg oma perekonaga armsa kirikule tema auupäewaks ilusamat ehed ümber panna. Linna kiriku wöörmündri herra konsul ja rüütel Rodde seadis kantslile meie usuisa ja ewangeliumi tõsiduse palge tunnistaja Lutheruse ilusa rinnakuju üles ja kinkis ka weel omalt poolt apostlite Peetruse ja Pauluse rinnakujud, mis altari sammaste otja üles seati. Cesti keeli Jumala teenistusele, mis wäga ilus ja pühalik oli ning lauluga: „Oh wõtkem Jumalat“ algas, oli rahwast õige palju kogunud. Selle järele peeti saksa keeli Jumala teenistust, millest kõrge raekohus kõige liikmetega osa wõttis. Wäga armsa mälestuse jättis see püha kõikidele“. Nii teatab meie õp. W. Schulz nimetatud ilusast 100 aastasest kiriku mälestuse pühast.

Palju oli tehtud, kuid siiski puudus mõnigi asi — nimelt uus altari pilt. Kiriku wöörmündri herra konful Rodde tellis siis selle Hollandimaal, Rotterdames maalija van der Kann'i juures. Pilt kujutab Issanda ülestõusmist. Septembris 1854 a. jäeti ta kirikusse üles. — Nii oli 100 aasta pärast kirik jälle wäljaspidi parandatud ja kaunistatud nagu see kojale kohane, mis Jumala auuks seisab. — 8. septembris 1855 kinkis Uulu-Surju päris herra baron R. Stael von Holstein, kes seltsamal aastal 5. augustil maakoguduse kiriku wöörmündri herraks oli walitud, — Elisabeti kirikule hõbe altari kannu. Teise kannu kinkis ta 1857 a. Septembri kuul 1857 wõeti ka 1845 walmistatud orel täielisele parandusele. Aastal 1861 muretseti nende 200 rubla eest, mida kaubandunik Christian Joachim Schmidt (N. D. Schmidt'i 1742 asutatud kaubamaja juhataja) kirikule oli kinkinud: a) üks hõbedast altari leiwataldrif, b) 4 altari weinikannu, d) 2 altari küünlajalga.

Wana käsikirja lisab juurde: „Chr. Joachim Schmidt'i mälestagu igaiüks auuga, sest tema oli kristliku meelega inimene“.

1857 wõeti teine suur kell, mis mitu aastat tarwitamata, maha ja walati ümber. Ta hele heal hüüab praegugi weel kogudust oma Jumala kotta. Kell kannab pealkirja: „Meil tuleb abi Jumalast“, ja „Auu, kiitus olgu igawest“, ja weel: „E. W. Peterson on mind 1861 Pärnus walanud“. Teine kell on siis peale 72, teine peale 37 a. wana, kuna kuff torni tipul, keeletu tunnistaja Peetruse langemisest, enam kui 151 aastat kogudusele sõnata jutlust teeb: „Walmage ja paluge, et teie kiusatuse sisse ei lange“.

Ilus küll, et kogudus nõndawiisi oma kiriku eest hoolt kandis, aga siiski oli kõige suurem töö alles veel ees: kiriku suuremaks ehitamine. Et seda hädasti vaja oli, tunti ju 1861, sest seekordne õpetaja W. Schulz kirjutas sel ajal sõna sõnalt: „Minu raekohtule ette pandud palve kiriku ehitust nõuupidamisele võtta, leidis nii palju tähele panemist, et kirik läbi waadati. Aga sellega ongi wist asi lõpetatud“.

Miks peeti siis kiriku ümberehitamist nii väga tarwiliseks, kuna ta ju ometi alles 1850 täiesti oli parandatud ja üle 100 aasta nii mõnedgi tormid oli ära kannatanud ja alles tugew ja kindel seisis? Pidi ta teiste koguduste Jumala kodadele iluduse ja suuruse poolest wääriliseks jaama? Wastus selle küsimuse kohta ei ole raske leida.

III.

Kolmas eesti Ewang.-Lutheruse usu kirik Pärnus.

1.

Koguduse kaswamine.

Et suuremat kirikut tarwis läks, seda näitab juba koguduse kaswamine. Kuidas wõis kogudus kirikus, mis kord 4000 hingelise koguduse jaoks oli

ehitatud, ruumi leida, kuna ta 4000 pealt õpetaja W. Schulzi ajal 9,000, õpetaja Bergwiz'i 12,000 ja nüüd 15,000 peale oli kaswanud. Tähtjas on tähele panna, kuidas kogudus kaswas: 1680 loeti koguduses just 1397 laualist. Selle järele võime arvata, et terve kogudus aastat 200 tagasi siis umbes 2700 hinge suur oli. 1786, aastat 112 tagasi, oli ta juba „umbes arvata ligi 4000 hinge“. Ja kui meie 100 aastase waheajaga kirikuraamatutest arwusid kokku säeme, siis näeme meie selgemine koguduse kaswamist:

Sündinud on:	Laulatatud on:	Surnud on:
1693 a. 137 last (2 abieluta)	43 paari.	185 hinge.
1793 „ 238 „ (23 „)	50 „	175 „
1893 „ 347 „ (25 „)	66(107 kuulut.)	258 „
1793 a. oli 149 leerilapsi,	1893 a. aga juba	285.

Siis tähendan mina ka sellest aastastajast mõned arwud üles, mis koguduse kaswamise kohta tähtsad on:

1836 on eesti Elis. kog. 6000 hinge	} kokku 6200 hinge.
„ on saksa „ „ 200 „	
1844 on Elisabeti kog.	8888 „
1851 „ „ „ „	9631 „
1861 „ eesti Elis. kog. 4029 m. 5138 n.	} kokku 9525 h.
„ saksa „ „ 161 „ 197 „	
1866 „ eesti Elisabeti kog. 10,500 h.	} kokku 11,000 „
„ saksa „ „ 500 „	
1889 „ Elisabeti linna kog. 8398 h.	} kokku 14,380 „
„ „ „ maa kog. 5922 „	

Wiimse minu poolt ette wõetud lugemise järele oli hingede arw koguduses elukoha järele ära jagatud webruaril 1893 a. järgmine:

Vinnas	4085 meest.	4540 naest.	=	8625 hinge.
Sangas	1593	" 1726	" =	3319 "
Käämal	310	" 319	" =	629 "
Surjus	305	" 324	" =	629 "
Uulus	236	" 270	" =	506 "
Keius	261	" 254	" =	515 "
Tammistes	230	" 235	" =	465 "
kokku	7020	" 7668	" =	14,688 "

Vebruaril 1896 oli koguduses juba üle 15,000 hinge. Aga ka see, kellel need arvud teadmata olivad, mõis pühapäiviti Jumala teenistuse ajal näha, kui üliväga waja kogudusele suuremat kirikut oli. Kiriku ukseid seisivad iga pühapäew lahti ja suur hulk rahwast seisis uulitsal ja kirik ise oli weel nii paksult täis, et tihti tõuswa tungimise ja pealesurumise läbi mitmed saidad segatud. Pealegi pidi palju rahwast kodu jääma (neid wanu ja hädalisi oli küll, kes ruumi nappuse pärast ei julgenud aastate kaupa kirikusse tulla), teised kiriku ukse ees ümber pöörma! Ja see puudus ja häda läks aast aastalt ju ikka suuremaks. Juba õpetaja W. Schulz kaebas wähese ruumi pärast. Ometi pidi sest saadik weel peale 30 aastat mööda minema, enneku Jumal selle soowi lastis täide minna.

2.

Esimesed korjandused kiriku ehituse heaks.

Õpetaja W. Bergwiz'i päralt on see suur auu, et tema esimene oli, kes korjandused kiriku ehituse tarwis ette wõttis. Sellepärast wõime meie ütelda, et tema meie praeguse kiriku aluse on pan-

mud ja selleläbi on tema enesest Elisabeti kogudusele jäädawa armsa mälestuse jätnud. Küll ei tea meie, mil aastal ehk kelle poolt esimene kopikas kiriku ehituseks on antud, kuid kindel on, et 26. jaanuaril 1866 ju ülepea 1660 rubla koos oli. Oli õpetaja W. Bergwitz weel 15 aastat edasi korjanud, kontser-tide läbi ja muul teel kapitali kaswatanud — kui ka intresside läbi ligi 2000 rubla juure saanud, andis ta lühikest aega enne oma surma Pärnu raekohtu hoiu alla 8118 rubla. Raekohtu hoolsa käe al kaswas summa 1889 aastani kasude läbi 11,402 rubla 67 kop. peale. 1889 kautas Pärnu linna walitsus, mis endise raekohtu asemel oli, patronaadi õiguse linna kirikute kohta, sellega ka kohuse ja õiguse kirikute ja tema ametnikude eest hoolt kanda. Sellepärast anti tähendatud aastal ehitusraha linna kiriku eestseisja herra konsul Christian Schmidt'i kätte. Tema hoiu al ja tema hoolekandmise läbi tõusis ehituskapital kasude läbi 1893 aastani 14,300 rubla peale.

Juba 1882 räägiti konwendigi peal, et tarwis ehitust ette wõtta, ehk küll ehituskapital siis suurem ei olnud kui 8500 rubla. Loodeti raekohtu poolt rohket toetust leida. Raekohus tahtis abiks olla, kuid nõuu läks siisgi nurja. Weel kulus 10 aastat, ennegu ehitust käsile wõeti.

3

Ehituse ettewõtmine.

Et waimulik kahju ja kõiksugu wead üliwäga wäikese kiriku läbi ikka selgemine silma paistiwad, siis pani sügisel 1891 selleaegne õpetaja kiriku wõör-

mündre herradele südameliku palwe ette kiriku ehituse asja õige pea nõuupidamise alla wõtta, seda enam, et ehituskapital tubliste oli tõusnud. Soow wõeti kuulda ja kiriku eestseisja herra R. baron Stael von Holstein andis ehitusmeisteri Häusermanni (Riiast) hooleks plaani teha. Rahjuks ei saanud kiriku wöörmündre herra enam ise walmist kirikut näha. 1892 aast otsa oli ta raskesti haige ja 19. nowembril 1892 kufus Isfand tema siit ilmast ära. 37 aastat oli R. baron Stael von Holstein auuwäärilisel wiisil, koguduse õnnistuseks ja tuluks Elisabeti kiriku eestseisja ammetit pidanud.

Tema haiguse ajal peeti 13. januaril 1892 kiriku konwenti, kus ühel meelel ja healel otsuseks wõeti, teda ja linnakiriku eestseisjat paluda, ülemale poole kiriku ehitusplaani kinnituseks ette panna. Konwendile teatati, et ehituskapitaliks 13,822 rubla 45 kop. koos oli. Konwendil, mis 15. oktobril 1892 peeti, otsustati ühel meelel ehitusmeisteri Häusermann'i plaani wastu wõtta, ühtlasi otsustati kõik raha, mis ehituseks weel waja peaks olema ainult wabatahtliste annete kogumise teel korjata. Peaks arwatud plaani järele pidi kirikule uus tiiw — teeliskiwidest — külge ehitatama. Kirikule pikuti teist ja gufõrwale ehitata, oleks liig kalliks läinud, sest selleks oleks umbes 40,000 rubla ära kulunud. Ristimoodi ehitust teha — kummalegi küljele jätk juurde — ei lubanud liig kitsas ruum, sest et kiriku linnapoolne müür koguniste uulitsa piiril seisab.

Konwendi otsust mööda saadeti kohe Häusermanni ehitusplaani ühes ehituse luba palwega Tiwima ewangeliumi Lutheruse usu konsistoriumile. Konsistorium andis seks kohe luba. Üsna ruttu oli

plaan ka Siivimaa kubeneri herra poolt finnitatud. Põlmu puude pühal, 21. märtsil 1893, teatas õpetaja kogudusele, et kiriku ehituseks Peterburist ministriumistgi juba luba oli kätte jõudnud. Küll oli see kogudusele suur rõõmupäev. Mõnigi tänupisar säras nende silmis, kelle palaw soow enam kui 30 aastase asjata ootamise järele nüüd ometi oli täide läinud.

22. aprillil 1893 tegiwad linna kiriku eestseisja herra konsul Christian Schmidt ja maa kiriku eestseisja herra W. baron Stael von Holstein-Waldhof'ist, (kes selle ameti peale oma kadunud isa asemel 15. weebruaril 1893 oli walitud) ehituskontrahi ehitusmeistri G. Darmer'iga. Tema wõttis oma hooleks uue ehituse, mis herra Häusermann'i plaani järele 22,400 rubla pidi maksma tulema, 17,000 rubla eest walmis teha. Sellesse summasse oliwad pealegi ligi arwatud: kontrahi tegemise kulud — 180 rubla — ja weel: Jaaki kontori päralt olewa hooi peal seiswa maja mahakiskumine ja teisele poole uulitsat ülesehitamine (kulud umbes 260 rubla) ja weel oli herra Darmer'il linna arhitektile H. von Wolffeldt'ile ehituse ülewaatamise eest palk (160 rubla) wälja maksta. — Wana kiriku parandamise töö wõttis ehitusmeister Darmer 2400 rubla eest ära teha ja nimelt: uued pingid, altari ja kantsli parandamine, uus põrand, uued afnaraamid, wärwimise töö, katuse rennid, mida fenni weel ei olnudgi — torni wärwimine. Kõik ehitusmaterjaal oli tema oma muretseda. Ehituse ajal tunti tarwiliseks wana treppi koori teisele poole — ukse poolt paremat kät — ja ühtlasi laiemaks ehitada. Niisamati oli waja haampalkidele, mis müüri sees lae al mädanud oliwad, uued otsad panna

ja raudflammertega kinnitada. Nende suuremate uute tööde eest lubati hra Darmer'ile veel 600 rubla juurde, ja et temal raudsammaste toomise juures wäljamaalt peale harilikku tolliraha veel umbes 800 rubla kahju oli, anti kahju tasumiseks konwendi poolt tagajärele veel 200 rubla.

Tööga hakati tubliste peale. Nelipühi kestmesel pühal, 17. mail 1893, pidas õpetaja wiimse jumala teenistuse wanas armsas Elisabeti kirikus, jutluses Joannese ewang. 3 p. 16—21 s. seletades. Siigu-
tatud südamega jättis kogudus oma kalli Jumala koja Jumalaga. Siis pandi uue ehituse nurgakivi. Peale kiriku laulu laulmist, tähendas õpetaja kõnes mööda läinud aja, wana kiriku, ja Jumala 300 aastase õnnistuse peale ja andis uue kiriku kallal ette-
wõetawa töö ja tema takistamata edasijõudmise pal-
wes Jumala armuhoole alla. Kui kiriku wõör-
mündri herra W. baron Stael von Holstein lühikese kõne oli teinud, sündis nurgakivi panemine wana kombe järele: kolme haamrilöögiga. Nurgakivi jäeti uue alusmüüri kestele, uulitsa poole külge. Nurgakivi sisse lasti üks plek-kast, kus sees oli: Lühikene teadus Elisabeti kiriku ajalooft, Pärnu linna plaan ja mõned muud väikesed asjad. Pühalikultallituse lõpuks laulis kogudus, kes suurel hulgal oja wõttis, waimulikku laulu.

Kiriku ehituse ajal peeti jumalateenistusi saksa Nikolai kirikus, nagu ennegi tihti siis, kui kogudusel oma kirikut ei olnud.

Sajandad usinad käed töötasiwad nüüd hoolega kiriku kallal, sest kontrahi järele pidi uus kirik 10. oktobril igapidi walmis olema.

Ehituse aruanne.

Et seegi asi kogudusele teadmata ei jääks, siis panen mina siin kiriku ehituse jaoks antud anded ja ehituse kulud üles.

Sissetulek.

Õpetaja Bergwiß oli korjanud	8118 rbl.
1889 aastani linnapea hra Brackmann'i hoiu al kasusid juurde tulnud	3284 "
1889—93 kiriku wöorm. herra Christian Schmidt'i hoiu al kasusid juurde tulnud	2198 "
Kõrge ekselentsi herra von Bossiet, endise teedeministre herra, kingitus	200 "
Ewang.=Luth. usu koguduste abikasja kingitus	2000 "
Viivimaa ewang.=Luth. usu konsistoriumi poolt	1000 "
Kiriku wöormündre herra W. Baron Stael v. Holstein kogutud	257 "
Nastadel 1890—1894 õpetaja läbi korjatud	4393 "
*) Karstuse felts „Walgus“ annetanud	50 "
Summa	21,500 rbl.

Wäljaminek.

Ehitusmeistrile G. Darmer'ile :

uue ehituse eest	17,000 rbl.
wana kiriku paranduseks	2,400 "
ehituse ajal tellitud tööde eest.	600 "

*) Kopikad jääwad nimetamata.

Kahjutafuks (tolli läbi)	200 rbl.
Arhitekt Häusermann'ile plaani tegemine	200 "
Kiriku ehete eest wälja antud	600 "
Rõrwaliste hoonete ehitus	500 "
	<hr/>
Summa	21,500 rbl.

Sügisel 1895 oli ehituse wõlg wiimseni kopi-
kuni makstud ja wõidi need 3000 rbl., mis abikasfäst
ilma kasudeta oli laenatud, tänuga tagasi saata.

5.

Ringitused.

Gespool on armuanded kiriku ehituse heaks
nimetatud. Olgu weel nimetatud, kuida kogudus oma
uut Jumala koda on ehtinud. Rõige pealt tahan üht
suuremat heategu nimetada, mida Jakob Jaffe kauba-
maja juhataja konsul Alexander Rodde meie
kirikule on teinud. Lahtel wiisil lubas tema ühe
tüki meie nüüdsest kiriku platsist Elisabeti kogudusele
ilma hinnata, nõnda et meie praeguse käärkambri
pool hoowiruumi saime, mis enne puudus. Olgu
selle eest südamelik tänu öeldud.

Niisamuti kui kogudus rõõmsalt ja rohkest oma
andeid kiriku ehituseks oli ohwerdanud, nii ehtis tema
ning ühes temaga ka teised usuwennad uue Jumala
koja ta sündimispäewaks järgmiste rõõmuga toodud
annetega:

1) Nikolai wenna kogudus annetas 2
kroonlühtrit, teine 24, teine 12 haruga — pealkir-
jaga: „Nikolai koguduse and usuwendadele Elisabeti

koguduses nende suuremaks ehitatud Jumala koja pühitsemiseks 19. oktoobril 1893".

2) Kiriku wöörmündri herra W. baron Stael von Holstein kinkis 2 kuueharulist seinalühtrit, apostlite Peetruse ja Pauluse kujudega ehitud.

3) Kuldsoppmeister Johann Woldemar Jürgenson 2 kolmeharulist kullatud seinalühtrit, pealkirjaga: „Elisabeti kirikule pühendanud J. Jürgenson ja tema perekond 19. oktoobril 1893".

4) Eesti lauluselts „Endla" (selleaegne president Holtsmann) annetas ühe tema toime pandud näitemüügi sissetuleku 431 rbl. 73 kop. Selle raha eest muretseti:

1 suur kroonlühter 36 küünlaga . . .	180 r.	—	£.
Ketid selle lühtri jaoks	13	"	15 "
2 suurt seinalühtrit kumbgi 10 küünlaga	60	"	— "
Pealkirja sisselõikamine nendesse . . .	6	"	60 "
7 väikest seinalühtrit igauks 3 küünlale	63	"	— "
Nendesse pealkirja sisselõikamine . . .	7	"	— "
1 punane pluushist altaritekk	75	"	— "
1 " " kantslitekk	15	"	— "
1 linane altarikate poortidega	5	"	— "
Nende asjade wõkululu Tartust	6	"	98 "

Summa 431 r. 73 £.

5) Veel kingiti 1 kõrge wiieharuline brongsiist lühter altari jaoks pealkirjaga: „Elisabeti kirikule mälestuseks 19. oktoobril 1893 „Hans Sellin, Johann Willems".

6) Seesamasugune lühter sellesama pealkirjaga, nimesega Johann Boot ja Tõnis Haas.

7) 1 kolmeharuga seinalühter M. Koller'i kingitud.

8) Seesamafugune L. Kawik'u (sünd. Schwarz'i) poolt.

9) 1 seinalühter kiriku wöörmündri M. Si-man'i poolt.

10) 1893 aasta leeritüdrukute ja

11) sellesama aasta leeripoiste poolt — kum-maltgi 1 kolme haruga seinalühter.

12) Liisa Kurul kinkis ühe walge altari kätte

13) proua Tommingas kinkis ka ühe walge altari kätte.

14) üks proua kinkis kullaga tikitud sammetist karika kätte.

Tänu weel furd kõikidele lahke andjatele. Loo-dame, et kõik need kingitused nagu ka kõik raha-anded andjate poolt tänutäheks Jumala armu eest on olnud.

Nii kui kõik andjad ja mehed on meele tule-tatud, kes kiriku ehituse kõige pealt forda on saatnud, nii saagu weel üks ifeäranis nimetatud: linnapea herra D. Brackmann. Raua aega on tema oma ammeti poolest kui linnapea Elisabeti kiriku patron olnud — ja on kiriku eest selles ammetis waewa küll näinud — aga weel enam: Tema on ka pärast, nimelt ehituse ettevõtmise juures oma hea nõuuga ehituse asja tubliste edendanud, nagu tema ka 1897 aastal nii lahke oli linna foguduse eestseisja ammetit oma peale wõtma. Sellepärast olgu temale foguduse nimel südamelik tänu öeldud kõige ta waewa ja hoolekandmise eest!

Uue kiriku pühendamine 19. oktoobril 1893.

Meie armas Elisabeti kirik oli nüüd ta endises jaus täieste uuendatud ja uus jagu ilusate suurte vääridega juurde ehitatud. Pühendamise päev oli 19. oktoobril 1893 määratud. Päev enne seda tulivad meie auuline piiskopi herra Fr. Hollmann ja enamiste kõik Pärnumaa õpetajad Elisabeti kirikumajasse kokku. Hommikul tõi kiriku laulukoor piiskopi herrale ja õpetajatele lauluterwitust. Ju varakult enne jumalateenistust oli kogudus rohkel arvul kiriku ette kogunud. Nikolai kiriku kellade helinal hakkas kella 10 ajal pidurong kirikumajast uue Jumala koja poole liikuma. Gesotjas kõndis piiskopi herra Fr. Hollmann, mõlemil pool kiriku wöörmündri herrad, konsul Chr. Schmidt ja W. baron Stael von Holstein. Nende järel käisivad õpetajad, kirikuriistastid kandes. Kiriku ukse ees pidas Pärnu kreisi praost J. Girgensohn kõne. Peale selle andis ehitusmeister Darmer kiriku wõtmed kiriku wöörmündri herra W. baron Stael von Holstein'i kätte. Neid vastu wõttes, avaldas tema koguduse ja oma enese tänutundeid Jumala vastu, kes oli aidanud seda tööd teha ja lõpetada. Siis andis tema wõtmed piiskopi herra kätte. Pühalik tund oli käes, sest piiskopi herra Fr. Hollmann'i kaugele kõlaw heal kuulutas: „Tehke mulle lahti õiguse wärawad, ma tahan nendest sisse minna ja Jehoomat tänada“ (118 Law. l. 19 j.) ja ühtlasi astus pidurong ja kogudus kirikusse. Esimene laul lauldi pafuna koorikaasmängul. Siis tallitas piiskopi herra

pärast kõne pidamist kirikupühendamist, mille järele igauks õpetaja ühe piiblisalmi kuulutas. Kohalik õpetaja pidas siis algus = altariteenistuse, siis wana õpetaja G. Holst jutluse, Joannese ilmut. raam. 21 peat. 1—5 s. seletades. Jutluse järele astus Nikolai kog. ülem õpetaja F. Kolbe kantslisse ja luges õnnesoowi kirja oma koguduse poolt ette. Siis andis kohalik õpetaja aru koguduse ja kiriku ajalooft, ehituse nõuu ettemõtmisest ja kordasatmisest. Lõpu altariteenistuse pidas piiskopi herra. Jumala teenistust, mis ülendam ja liigutam oli, kaunistaswad veel kiriku laulukoori ilusad laulud, preili M. Söör d'i juhatusel, nii kui ka Keiu koolmeistri Hansschmidt'i ja endise koolmeistri M. Must'a laulukooride laulud. Wististe üle 5000 inimese wõttis sellest kaunist esimesest Jumala teenistusest uues kirikus osa.

Riidu ja tänuohwrid tõusiwad Jumala poole!

Tuhanded nägiwad nüüd ometegi oma silmaga weel, mis nad enam näha ei lootnudgi, mis nad 30 aastat asjata oliwad ootanud: wana kirik uues ehtes ja palju suuremas kujus!

Pärast Jumala teenistust palus kohalik õpetaja linna asemikud, wõõrad külalised, kiriku wõõrmündrid j. n. e. lõunaks oma juurde, kus rõõm selle tähtsa päewa üle weel kord ennast awaldas. Aga lühikene oli siin koosolemine, sest kell 4 juba kogusime saksa keeli Jumala teenistusele kirikusse. Kui siin piiskopi herra kogudust kõnega oli teretanud, wõttis tema pihstile, mis peale kohalik õpetaja altariteenistuse tallitas. Siis lauldi pealauluks: „Meil tuleb abi Jumalast“ ja Nikolai kog. ülemõpetaja F. Kolbe pidas pidujutluse (84 Tawl. 1—8 s.). Jutluse järele

kõneles kohalik õpetaja kantslist ja pidas kirikupalwe. Lõpu altariteenistus algas õpetaja ammeti cand. A. Matthiison'i õpetaja ammeti peale seädmisega, mis piiskopi herra toimetas; lõpuks laulis tema õnnistamise sõnad, sellega nagu enne lõunatgi ilusat ja liigutawat esimest Jumala teenistust uues kirikus 19. oktoobril 1893 lõpetades.

Shtuks olivad mõõrad külalised, õpetajad j. n. e. konsul Chr. Schmidt'i juurde kogunud, pidulikuks koosolekuks. Pidu jookkul walitses aina rõõmus tänutundmus, tänu Jumala ja kõikide nende wastu, kes selle suure ettevõtte kordasaatmisel olivad ligi aidanud. — Jäägu Issanda armu läbi seisma meie armas Elisabeti kirik paljudele usualgust andes põlwest põlweni, Jumala auuks, suure koguduse õnnistuseks!

IV.

Koguduse õpetajad.

Selle raamatukese armas lugeja! Senni kuulsid ja koguduse asutusest, tema kirikute ehitamistest — aga ehk wast weel tähtsam on selle ehituse peale koguduses waadata, mis mitte kätega ei ole tehtud ja neid mehi meelde tuletada, kes Pärnu eesti koguduses 300 aasta sees oma waimulikku tööd on teinud! Esimene selle koguduse õpetaja oli:

1.

Lorenz

1599—1614.

Tema kutsuti koguduse õpetajaks 1599. Sellel ajal oli koguduses veel palju ebausku leida. Jumala sõna tundmist ja haridust aga oli vähe. Õpetaja elu Pärnus oli mureline ja waewaline, sest igapäewased noffimised ja wihawaen katoliiklaste poolt ja mure oma enese koguduse pärast tüütasiwad tema ära. Peale selle laastasiwad sõjawäed maad. Sellepärast läks ta rõõmuga siit ära Tallinnamaale Kirewere koguduse õpetajaks, kuhu teda kutsuti. Seal on tema weel aastat 30 rahus töötanud, kummi Jumal teda siit eluwäljalt ja oma tööpõllult ära kutsus.

2.

Johann Jakob Segius.

1615—1645.

Tema ammetipidamisest nagu ka koguduse elust sel ajal on meil õieti vähe teada. Ta oli hästi kaua selle koguduse peal — 30 aastat — ja siis kutsuti tema naabri Nikolai koguduse õpetajaks.

3.

Johannes Vestruig.

1645—1680.

Tema kutsuti wana korra ja seaduse järgi Pärnu linna raekogu poolt Tallinnamaalt siia õpetajaks. Glukommete, usuelu ja pühakirja tundmise poolest

seisis fogudus siis alles madalal järjel. Wähe oli neid, kes armulauale tulivad; seda leiti harwa, et keegi „Iga meie palwet“ peast ostkas paluda. Ebausk, „püha paikades“ ohwerdamine, kõiksugu nõidumine, oli igapäewane, üsna tihti ettetulew ja igas peres tuntud asi. Õpetaja soowis südamest asja parandada. Ta seadis 25 meest, „wöör münder t“, et nemad teda pidivad aitama fogudusest pahu kumbeid ära kautada. Iga wöör münder pidi omas foguduse jauskonnas wanale rahwale lugemise tundides ja noorele rahwale — nädalas üks kord — katekismuse tundides õpetust andma. Õpetaja aga ise oli ka wäsimata õpetamas ja kirikus ja kodu peredes kuulutama. Tema nõuudmist mööda, tegi raekogu 1680 a. 19. oktobril otsuseks, et igal nädalil faks korda, teisi-päewal ja reedel, palwetundisid pidi peetama. Ka anti pühapäewa pühitsemise kohta kindlad eeskirjad — kuidas igauks kolmandamat kasku pidi täitma — ainult häda ja armastuse töö oli pühapäewal lubatud. Mõned „wäiksemad“ wead foguduses jääwad aga parandamata. Nii kaebab õpetaja, — kelle foguduses ka „50 paari rahwast ülejoe (Bremerseite) grahwikonnast“ olnud, et igaaastased laualised, arwu järele 1200 aastas, hulga kaup ja korruga enne jõulu ja enne jaani armulauale kippuda. Leeriaeg oli õige lühikene. Enne esimest laualewõtmist kutsuti leerilapsi ainult 8 päewa õpetusele, päewas üks kord. — Siisgi õp. Bestring on palju töötanud — ja asjata ei olnud selle truu hingekarjase töö ja hool mitte. — Wili paistis ju sellest wälja, et tema ammetiaja lõpul, 1680 a., üle terve kihelkonna juba 1397 laualkäijat oli. Weel üks Bestringi õnnistatud ettewõtte olgu iseäranis tänuga ja auustusega nimetatud:

Tema asutas Pärnusse „Cesti kooli“, mis wana kirja järele „sel ajal siin maal esimene säärane kool oli“. Ülepea oli Bestring ka sel ajal ärkawa Cesti kirjanduse wäljal tegew. Nagu ta eeskäija Segius, sai Johannes Bestring ka, see truu töötegija Issanda wiinamäel, Nikolai kiriku ülemõpetajaks.

4.

Bernhard Freyer.

1680—1693.

Pärnu linna magistraadi poolt walitud, sai jema 30. aprillil 1680 eestikoguduse linnaõpetajaks ta ühes saksa Nikolai koguduse abiõpetajaks. Õpetaja ammeti kõrwal pidas ta hiljem 6 aastat kunni surmani Pärnu maakonna praosti ammetit. Jumal oli temale aga lühikese tööaja määranud, sest ju 13-ne aastase ammetipidamise järgi suri tema ära. Wähe on meil tema aja koguduse elust teada.

5.

Salomo Heinrich Bestring.

1693—1749.

„Rootsi kuningliku majesteedi, auurikka mälestusega kuninga Carolo XI“ poolt kutsuti Bestring Jaani koguduse õpetajaks. 25. detsembril 1693 pidas tema kirikus esimese jutluse. Ja siis on see mees 56 aastat Jumalalt tema kätte usaldatud koguduses wäsimata ja truusti kallist hingekarjase tööd teinud. Pealegi toimetas tema Tori koguduse ammeti tallitust, sest Tori kirik oli siis Pärnu abikirik. 1711

fai Bestring Pärnu maakonna praostiks. Tema silmad on äraütlemata raskeid ja kurbi aegu näha saanud. Tema töö ja mure koguduse pärast oli suur. 3 aastat järestikku (1696—1699) oli hirmus nälja-aeg. Ja waewalt oli see mööda, tuli kole põhjasõda meie kodumaad laastama. Ning selle lõpul tuli weel kange kakk endistele hädadele lisaks, mis nimelt 1710 a. meie maad, iseäranis Pärnu linna elanikkusid ära hävitas. Ühel ainsal aastal suri meie koguduses 3259 inimest ära (ja kogudus oli siis kõiges kolmas jagu niüdsest kogudusest).

Et koguduse kaswamifest paremine aru saada, olgu siin mõned arwud näituseks üles pandud. Umbes 150 aastat tagasi, nimelt 1742 a., sündis koguduses 83 last, aga 1892 a. 320 last. 1742 a. laulatati 18 paari, 1892 aga 80 paari. 1742 a. suri koguduses 82 inimest, 1892 oli surnute arw 267.

Nagu need arwud õpetaja Bestringi ajast, olgu siin weel üles tähendatud, et juba tema ajal wiisiks oli mõtetud pahu (pihi) Jumala teenistusi laupäewiti pidada ja pattude andeksandmist õpetaja käe pealepanemisega kuulutada.

Salomo Bestring on oma ammetit surmani koguduse suureks õnnistuseks pidanud, nii kui wanad ajaraamatud temast tunnistawad: „See truu ja wäsimata Issanda sulane sai palju ja raske ja suure wiletsuse läbi Issanda auuriigi wastu walmistatud.“ Kurwa südamega oli tema ju nälja ja katku ajal koguduses suurt suremist ja nende juures, kes elusse jäiwad, suurt puudust näinud, tema ju nägi ka, kuidas sõjaajal 1714 kogudus omast kirikust ilma jäi ja oma ammeti aastatest pidi tema 35 aastat wõõras Jumala kojas, Nikolai kirikus, Jumala

teenistusi pidama. Küll oli temal weel rööm uue kiriku ehitust ise üle waadata ja peaaegu oleksgi tema walmi kiriku pühendamise päewa näinud. Aga siisgi umbes aast enne seda kutsus Jumal tema siit ilmast ära: 28. aprillil 1749. — Tema oli 86 aastat wanaks saanud ja 58 aastat elu lõpuni õnnis-
tusega õpetaja ammetit pidanud.

Salomo Bestringi nime nimetatakse ka eestikeeli Piibli ümberpanemise töö juures! Nimetagu aga kogudus tema nime igal ajal auustusega, sest tema wäsimata töö, tema waper meel on seda wäärt! Ja temaaegsed saatused sünnitagu igal ajal kaastundmist järeletulewas soos ja õpetagu wiimist palwet järele-
mõtlemisega ja südamest paluma!

6.

Wilhelm Gabriel Wagner.

1749—1757.

Temagi kutsuti — nagu õpetajad enne Best-
ringi — Pärnu linna magistraadi poolt — süia õpetajaks ja nimelt 14. juulil 1749 a. Sel ajal lahutati Tori kihelkond oma kahe abikirikuga Pärnu kihelkonnast ära ja sai isekihelkonnaks.

Nagu sa, armas lugeja, eespool kuulsid, pü-
hendati õpetaja Wagner'i ajal seesama meie armas kirik, mis nüüd „Elisabeti“ nime sai, mida 1893 a. juuremaks oleme ehitanud, — 1750 a. 29. märtsil 7 aastase ehituse järele! Õpetaja Wagner oli haig-
lane mees, ainult 8 aastat suutis ta ammetit pidada, siis wõttis ta enese ise ammetist lahti! Pea suri tema ka! Tema haud on praeguse kiriku altari al. Kivi, mis ta hauda kattis ja nii ta matuse koha

teada andis, on nüüd altari paremale poole seina sisse müüritud. Kivil on pealkiri: „Õiged tulewad oma Ünnistegija juurde. Selle hauamälestuse on asutanud: Wilhelm Gabriel Wagner, selle kiriku õpetaja, omale ja oma pärijatele, oma surmapäeval 21. oktoobril 1757“.

Olgu see kivi meie kirikus igale koguduse liikmele surma meeletuletajaks, olgu tema aga ka kõigevägewama Issanda armukaitse meeletuletajaks, sest et Jumal 150 aastat Elisabeti kogudust tema armsas kirikus oma kalli ja õndsastegewa sõna ja saakramendiga taewa poole on juhatanud!

7.

Johann Friedrich Haller.

1757—1775.

Enne Pärnusse tulekut oli tema juba 22 aastat Jakobi kiriku peal õpetajaks olnud. Pärnusse jõudes, sai tema pealegi Pärnu linna konsistoriumi waimulikuks nõunikuks (assessoriks), sest Pärnul oli siis oma konsistorium. Ta ütles siin kirikus ainult eesti keeli jutlusid ja tähendab, et koguduse liikmeid ainult kolm korda ehk kolm pühapäewa aastas lauale wõeti ja et need, kes esimest korda lauale tulivad, enne seda koolmeistri juures wiis peatükki pidivad nii selgeks õppima, et peast wõisivad lugeda. See oli siis nende leeriopetus. Et kogudus suuremaks ja selle läbi ka töö raskemaks läks, siis jäeti temale 1769 abiõpetaja kõrwale ja 18. januaril 1770 õnnistati abiõpetaja ammeti peale, kes siis ka pärast õp. Halleri surma pärisõpetajaks jäi.

8.

Johann Friedrich Schulinus.

1776—1798.

Sündinud oli tema 24. septembril 1740, koolis käinud Riia Keiserlikus litseumis (koolis), kus kuulus rektor Loder juhatajaks oli. Pärast õppis tema usuteadust Kopenhageni, Halle ja Jena linna ülikoolides. Tema on meile jälle mõned arvud koguduse kohta üles tähendanud: 1786 a. 4. veebruaril loeti kogudust ja arwati siis koguduse liikmeid ligi 4000 olemat. Aga kogudus kasvas veelgi ruttu, sest aastal 1792 leiame juba 209 last ristimise raamatusse üles tähendatud olemat, nõnda, et arwata võib, et tähendatud aastal kogudus juba umbes 5000 hinge suur oli. Schulinus kiidab rahwa usinat kirikuskäimist. Alles tema määras leeriaja kahe kunni kolme nädali pääle. Oma palgagi saamisest seletab tema meile wähe: Raekohtu poolt sai tema palka 250 rbl. raha, 54 wafka ruffid, 40 wafka linnaksid, 20 koormat heinu, 20 koormat puid! Seda sai tema peale muude maksude Pärnu linna poolt. — Orelimängijat tema ajal ei olnudgi, sest et kirik ilma orelita oli!

Schulinus oli selle poolest õnnetu, et temal ühe silma peal kae oli. Raks korda on tema abi-elus olnud. 15. veebruaril suri tema, 57 aastat wana.

9.

Heinrich Bodmann.

1798—1807.

Tema on Pärnu linna laps. Sündinud on tema 23. jaanuaril 1776 a. Siingi käis tema koolis,

mis kuulsa rektori Scherwinsky juhatusel õitses. Koolilõpueksamini järele läks Bochmann Königsber'i linna ülikooli, usuteadust õppima. Sinna jäi tema 1793—1796 aastani. Kui ta õppimise lõpetanud oli, kutsuti tema oma kodulinna Elisabeti koguduse õpetajaks. 30. mail 1798 jäeti teda õpetaja ammetisse ja sellesama aasta 11. julil (s. oli 7. pühapäev pärast kolmainuse püha) Elisabeti koguduse õpetajaks — praost Lischer'i läbi, kuid ta ei jäänud kauaks siia ammetisse. Teda kutsuti Mudru kiriku õpetajaks ja tema läksgi 1807 a. sinna. Pärast sai tema Pärnu maakonna praostiks.

10.

Friedrich Christian Diegelstädt.

1808.

Tema kohta loeme Nikolai kiriku kroonikas 1808 aastal järgmiselt: „10. detsembril suri üdipalawiku kätte herra F. Ch. Diegelstädt, siinse Elisabeti kiriku õpetaja ja linna konsistoriumi teine nõuunik. Rahetšapäewalise põdemise järele suri tema ja maeti 18. septembril maha. Temal jäi 24 aastane lehk järele 8 leiwata waeselapsaga. Herra õuendõunik Weizenbreier wõttis linnas korjanduse ette kadunud õpetaja perekonna heaks, mille läbi 700 rubla sisse tuli. Sellel raskele kehwal ajal tõesti ootamata suur summa wäikese Pärnu kohta. — Kadunud õpetaja oli ainult 9 kuud meie juures. Ta oli õp. Bochmann'i asemele Saaremaalt — Anseküla koguduse pealt siia kutsutud, kuna ta enne Wolmar'i linnas rektoriks ja Kuresaares abiõpetajaks (Diaakon) oli olnud, kus ta ka 9. webruaril 1772 oli sündinud.

Tema oli terawa waimuga mees ja lahke; temal oli rohke teadmine usuteaduse asjades, hea otsustamise wõim ja wäga aruldane mälestuse wõim."

11.

Johann Heinrich Rosenplänter.

1809—1846.

Rosenplänter kutsuti Tori koguduse pealt, kus ta enne ammetis oli, Pärnusse. 7. mail 1809 jäeti tema Elisabeti koguduse õpetajaks. 37 aastat oli tema meie kogudusele truu õpetaja. Wäga hoolsalt tegi ta wanades kirikuraamatutes kirjatööd ja hakkas uusi kirjutama. Rosenplänter oli nimelt hoolas ja südi eesti keele uurija ja töötas tublisti eesti kirjapõllul oma armsa sõbra, eesti esimese suurema kirjamehe D. W. Masing'i seltsis. Ta andis mõnda aega ajakirja wihkude wiisi wälja („Eesti keele parema tundmise lisandused“), aitas Masing'it ta esimese eesti ajalehe wäljaandmise töös — mis 1822 Pärnus ilmus — ja kirjutas weel ise mõned eestikeele raamatud. Nimetatud olgu raamatute, mida ehk weelgi mõnes Pärnu kihelkonna peres on leida — nimega „Kolilaste seäduš, ehk igapäine meletulletus, mis neil koddõ, kolis ja wäljapaukus tulles tähelepanna. Pärnus 1845.“

Olgu siin ka mõned tähtsad sündimused Rosenplänteri ammetipidamise ajast — nagu tema neid ise nimetab kiriku ajaraamatus, üles tähendatud:

1823 a. 24. augustil kell 7 hommiku löi pikne Nikolai kiriku torni põlema. Õnnets saadi aga tuli ära kustutada.

1824 oli äraütlemata kange torm mere peal.

Kalamehed oliwad suure hädas; aga õnnetut surma sellegi pärast keegi ei saanud (nagu 1894 a. 20. juulil sündis, kus 9 inimest mere laenetes haledat surma leidsivad).

1825 a. 25. webruaril säeti koguduses korjatud raha eest muretsetud uus kell kirikutorni üles. Seltsamal aastal 10. juunil oli Pärnu linna elanikudel äraütlemata auu ja rõõm oma armastatud Rõige-armulifemat Keisri Herrat Aleksander I. Pawlowitschi läbisõidul siit Tallinna poole näha saada.

1833 a. 25. mail kell 7 hommiku on Rõige-armulifem Suur Keisri Herra Nikolai I. Pärnust läbi sõitnud ja jällegi oli meie linnal õnn ja auu ning rõõm auulist Keisri Herrat siin teretada.

Need on tähtsamad sündmused, mis õp. Rosenplänter on üles tähendanud. Kogudus ei olnud tema ajal mitte suur. 1836 a. arwab õpetaja eesti kogudust 6000 hinge ja Elisabeti saksa kogudust 200 hinge suur olewat. Lauarahwast wõeti ainult faks korda aastas, 3 ehk 4 pühapäewa järestikku, ja siisgi olnud laualisi harwa ühe korraga enam kui 300. Siis wõib armata, et umbes 60 aastat tagasi meie koguduses ehk wast 2000 laualist on olnud. 1846 a. 15. aprillil läks õp. Rosenplänter, 64 aastat wana, hingusele. Raudrist meie furnuajal tunnistab praegugi ta matusepaika. Teda ennast aga peab kogudus praegugi weel tänulikus mälestuses.

Seltsamal aastal juba, augusti kuul, kutsuti Pärnu linna raekohtu poolt siia õpetajaks jennine Saardi koguduse õpetaja.

Ernst Wilhelm Moldemar Schulz.

1846 — 1863.

1846 a. neljandal Kristuse tulemise pühal õnnistati tema koguduse peale. Mõnegi asja pärast täitis mure tema südamt: Wiljaikalduse aeg tegi tema elu ju ülespidamise poolest raskeks ja waesus ja puudus koguduses läks ruttu suuremaks. Siis: 1848 a. oli esimest korda Pärnns kollera haigus liikumasa — aga Jumal tänatud, lühikest aega. Zhulikü häda kõrwal aga oli ka palju waimulikku puudust leida. Eht küll nimetatud Jumala nuhtlused kirikuskäimist elawamaks tegiwad, siiski oli neid majasid üle terve kihelkonna wähe, kus Jumala sõna loeti eht palwet tehti. Aga õpetaja wäsimata hooletandmine ja truu töö hakkas Jumala abiga pea wilja kandma. 24. juunil 1849 peeti meie kirikus piiblipäha — wiist esimest korda. Koguduse osawõtmine oli rohke ja andeid tuli ka rohkest kofku. Wõõrastest kogudustestgi oli rahwas tulnud. Koguduse waimulik elu oli ärkamas. Et kirik temale armsamaks saanud, näitas kogudus sellega, et rõõmuga kiriku kaunistuse heaks andeid hakkas koguma, nõnda et 10. septembril 1850 (waata eespool II jagu) kirik nagu uues riides, uues ehtes ja ilus oma 100 aastasel juubelipäewal kogudust jälle wastu wõttis.

Õpetaja Schulz'i ammeti ajal tõusis rahwa haridus märksalt koolides antawa parema õpetuse läbi, kaswas koguduse usu elu ja Jumala sõna tundmine — piibliraamatu ja waimulikude raamatute wäljalutamise ning Jumala sõna rohkema kuulmise läbi.

õp. Schulz'i kirjutatud jutluseraamat on terve meie rahwa seas tuntud ja kalliks peetud, mida rahwas praegugi veel hea meelega ostab.

Nimetatud olgu siin faks tähtsat sündmust, mis õpetaja ise kiriku ajaraamatus on üles tähendanud, ja nimelt, et 1862 a. Jüripäewal Sauga walla peremehed teoorjuse asemel renti hakkaswad maksma ja teiseks olgu üks teine rõõmupäew meele tuletatud, mis mitte üksnes Elisabeti kogudusele, waid tervele Pärnu linnale ja maale tähtjas oli: 1856 a. 28. mail sõitis meie noor auuline ja armastatud Keisri Herra Aleksander II. Pärnu linnast läbi. Igal pool teretati Keisri Herrat waimustusega. Muidugi oli Pärnu linn enese auulise armastatud Keisri tulemise wastu ilusasti ära ehtinud. Jakobi majas oli Keisri Herra lõunal.

õpetaja ja praosti Schulz'i ammeti aastad on ammu juba mööda läinud, aga tööd, mis tema koguduses (9525 hinge suur) on teinud, on tänapäew veel alles unustamata. Muu andes ja tänuga räägib kogudus praegugi veel oma armastatud endisest õpetajast. Ja nagu kogudus teda, on tema kogudust armastanud. Sest kui Tallinna-maa rüütlikogu 1-sel märtsil 1863 a. teda oma piiskopiks oli walinud, siis kirjutas tema kiriku ajaraamatusse: „Ma lahkun kogudusest ja Pärnu linnast südameliku tänuga selle rohke armastuse eest, mis mina oma perekonnaga nii hästi kurwal ajal kui ka häil päiwil olen maitsta saanud.“ Ja selle juure lisas ta soowi, et Jumala abiga p e a aeg tuleks, kus 2 õpetajat selle koguduse peale säetaks ja mitte ajutiselt, waid jäädawalt, — „sest“ — (need on õp. Schulzi omad sõnad peale 30 aastat tagasi) „töö

on liig suur ühe töötegija kohta." Tema lahkus siit, kõrgemat ammetit Tallinnas oma peale võttes, Jumala nime kiites ja rohket õnnistust oma järeltulema õpetajale ja Elisabeti kogudusele soovides.

Kui mina nüüd veel õp. Schulz'i järgmistest Elisabeti koguduse õpetajatest mõnda teadustan, teen seda ainult lühedalt, nimelt sellepärast, et nende töö vist pea igalühel koguduse liikmel veel värskes ja elavas mälestuses on.

13.

Konrad Wilhelm Heinrich Bergwik.

1863—1881.

Pärnu linna raekohtu poolt Saaremaalt fut-
situd, laulatati õp. Bergwik 29. Septembril 1863
Elisabeti koguduse peale. Tema tööjõuud oli imeks
panemise väärt, harva, et ta ära väsis ja alati
tegi ta oma tööd suure rõõmuga. Iseäranis rõhku
pani ta koolitöö peale wallakoolides; waimuliku laulu
tundmist on tema tubliste tõstnud; palju hoolt kandis
tema waeste eest ja Jumala sõna on tema hoolfasti
ja rohkesti kuulutanud. Nimelt üht asja ei tohi
meie unustada: Tema on — nagu meie uue kiriku
aluse pannud — sellega, et tema, wasturääkimisest
hoolimata, kiriku ehituseks raha hakkas korjama.
„Millal sellest abi saab?“ „Ega meie film seda küll
ei näe!“ „Ega kopikutega kirikut ei saa ehitada!“
Need ja sarnased olivad wasturääkimised. Siisgi
kogus õpetaja edasi ja kogudus hakkasgi õpetaja

äratusel hea meelega andma, nii et 17 aastaga — õp. Bergwiõ'i surma aastani 1881 — kogutud raha summa ühes selle aja sees tulnud kasudega 8118 rubla suur oli. Õp. Bergwiõ hingab ammu juba oma tööst ja waewast — meie film aga võib näha, mis Waim niisugustest ütleb: „Ja nende teud käiwad nende järel.“

Meie armsal furnuaial, seal kohal suure kase al, kus lahkunud hingekarjane sagedasti furnuaia püha jutlust on pidanud, seal tuletab marmorist hauarist, mida kogudus tänulikuis mälestuses oma armastatud hingekarjasele on üles seadinud — seda paika meelde, kus koguduse truu õpetaja pärast rasket haigust kõigest oma walust ja tööst hingab.“

14.

Konstantin Eduard Valentin Lementy.

1881—1889.

Õp. Bergwiõ'i surma järele kutsus Pärnu rae-kohus augusti kuul 1881 õpetaja Lementy — jälle Saaremaalt — Elisabeti koguduse peale. Temale oli siiatulemine eiotja wastu meelt ja tema lubas ainult siis tulla, kui kohe 2 õpetajat siia ametisse pandaks. Wiimati tuli ta selles lootuses, et see soow pärast poole täide läheb. Aga see lootus jäi tühjaks. Niisamati jäi asi seisma kiriku ehituse pärast. — Küll peeti 1882 konwendi peal nõuu — aga sellega ei jõudnud asi edasi. Suur oli õpetaja töö suure koguduses. Ja kui raske haigus neljal wiimisel ammetiaastal õpetaja töörammu ära kurnas, läks töö temale liig raskeks. Sügifel 1889 läks tema wäljamaale terwise parandamist otsima — aga asjata.

Jumala püha tahtmine oli teine. 28. novembril 1889 võttis Jumal oma sulase siit ilmaft ära. Raugel oma kodumaalt ja koguduseft on ta wiimse hingamisepaiga leidnud. Tema haua peale on tänulikud koguduse liikmed kauni mälestuse samba lastnud üles ehitada.

15.

Ferdinand Aleksander Johannes Gasselblatt.

Et uute seäduste läbi Pärnu linna raekohus oma patronaadi õiguse, mis peale 300 aasta kestnud, kautas, siis olen mina esimene õpetaja, keda Viivimaa piiskopi kohus, koguduse healeandmiist mööda, Elisabeti koguduse õpetajaks kutsus. 15-mal aprillil 1890 seadis meie auuline piiskopi herra Fr. Hollmann mind selle koguduse õpetajaks. Tänu kogudusele lahkuse eest, millega ta mind kui Jumala sulast on vastu võtnud. Sest koguduse armastus annab jõuudu laias ammetipidamises rõõmuga tööd teha. Midaku Issand, nii kaua kui Tema mind ammetisse jätab, et töö mu armsa koguduse õnnistuseks ja Jumala auuks saaks tehtud.

V.

Abiõpetajateft.

Õsimene meie koguduse abiõpetaja sellel aasta-sajal, kes usinalt ja truult pärisõpetajat ta töös

aitas, oli Friedrich Wiedmann. Rahjuts pidi ta Pärnust ju oktobril 1893 lahkuma, kui ta alles 10 kuud Elisabeti koguduses oli töötanud. Praegu on — juuni-kuust 1896 saadik — meie koguduse abiõpetajaks Julius Feldmann. Annaks Jumal, et soom, mis õp. Schulz 35 aasta eest avaldas — kui kogudus 9000 hinge suur oli — ometi nüüd, kus koguduse hingede arv peale 16,000 on tõusnud, ford täide läheks, nimelt, et koguduse õnnistuseks jäädawalt 2 õpetajat Elisabeti koguduses wõiksid töötada.

VI.

Koguduse köstritest.

Selle raamatukese algul räägiti sellest, et eesti ewangeliumi kogudus Pärnus end XVI. aastasaja lõpul korraldas. Ja kui meie siis kiriku ajaraamatust loeme: „Aastal 1700 säeti esimene köster, nimega Hans Habicht, ammetisse — siis näeme meie sellest, et kogudus üle 100 aasta oma algusest saadik ilma köstrita on pidanud olema. — H. Habicht oli selles ammetis oma surmani — 10. märtsini 1724 a.

Tema järele sai köstriks Martin Joachim Hilde — ammeti poolest rätsepp. Ta suri 28. mail 1749 a. — otse üks kuu oma wana õpetaja Bestring'i surma järele ja üks aast enne siis ehitatawa uue kiriku pühendamist. Nii oli kogudus lühike aeg nii hästi õpetajast kui köstrist ilma.

1752—1778 oli kõstriks Karl Gustav Hilde ja tema järel Karl Gustav Schubbert. Nagu endisel ajal tihti leida oli, oli tema ammet enam kooliõpetaja, kui kõstre ammet, et temal pea kõik aeg tundisid andes ära läks.

Kas selle aastasaja algul Elisabeti kiriku peal alati on kõstrid olnud ja kes on olnud ja kui kaua keegi — selle kohta puuduvad meil teatused. Minult see on kindel, et aastal 1830 Kaspar Franz Lorenzsonn Elisabeti koguduse kõstriks sai. 45 aastat on tema suures ustavuses siin töötanud. Paljudel veel elawatel koguduse liikmetel seisab tema tänulikus mälestuses. Ta ei olnud mitte ainult väga hoolas, vaid oli ka nimelt truu usklik mees, kes ikka oma südamlist kindlat usulist tundmist avaldas, nii hästi piiblitundidel kui leeriopetusel, matmise tallitusel ja igalpool, kus ta aga koguduse liikmetega kokku puutus. Truu oma ammetis surmani — kui ka viimastel aastatel ta pödüra oleku pärast tema väimees J. Ribe tihti tema asemel ammetit toimetas — läks ta 15. augustil 1880 kodu oma Issanda juurde, kellele ta oma pikal õnnistatud eluajal ikka auu oli annud.

Olgu siin ka tähendatud, et kadunud Lorenzsonn 1864 a. saadis oma eluõhtuni eesti ajalehte „Pärnu Postimeest“ toimetas.

Peale tema surma sai tema väimees Jakob Ribe 1875 a. kõstriks. 20 aastat on tema — ühes ka kihelkonna kooliõpetaja ammetit täites — ikka suuremaks kasvava koguduses töötanud, kuni kiriku konvent 30. oktobril 1895 ühel healel otsustas ajuti — jeks kõstri ammeti asemele abiõpetajat ja orelimängijat ammetisse säedida. Rahjuks ei leidnud konvent teist

teed, kuida teist õpetajat võiks saada, keda ometi hädasti tarwis läks. Teist õpetajat ja ühes ka kõstrit pidada, ei kannud koguduse jõuud. Annaks Jumal, et pea võimalik oleks peale kahe õpetaja ka kõstrit ammetisse seadida.

Kooliõpetaja J. Ruus sai 12. detsembril 1895 orelimängijaks ja kantoriiks.

VII.

Kiriku wöörmiindritest.

Meie wäikene armas kodumaa on Rootsi walit-
fufe ajal XVII. aastasajal mõndasugu ja rohket õn-
nistust saanud — uute heade seaduste läbi. Kiriku
wöörmiindritegi ammet on Rootsi asutus. Kiiduwää-
rilises hoolekandmises kiriku ja koguduse hea korra
ja waimuliku elu edenemise pärast jäeti, et iga
kihelfond wäikestesse osadesse — „wakkused“ — pidi
jagatama ja et iga „wakkuses“ pidi üks „kiriku wöör-
münder“ (tähendab „eestkõstja“) ammetisse pandama,
et tema omas piirkonnas inimeste koduse elu üle
walwaks. Peale selle pidi tema õpetajale abiks
olema wanu paganausulisi kombeid ära kautama, siis
pidi tema wanale rahwale lugemise tundisid pidama,
noortele aga katekismuse õpetust jagama. Su siis,
enam kui 200 aastat tagasi, oli nagu nüüdgi wöör-
miindrite kohus laste kaswatus ja koolitamise üle
walwada. Et mõjuwalt koguduses walitsewa umbusu
ja kange ebausju wastu wõidelda, siis jagas — nagu

eespool tähendatud — õp. J. Bestring kihelkonna 25-eks „wakkuseks“ ja pani nendesse 25 kirikuwöormündert ammetisse. Teadagi, aja jooksul on see arv tihti muutunud. Aastal 1680 on üksi Sauga wallas 11 kiriku wöormündert ja 558 laualist. Nendest on üks weel nimepidigi nimetatud: „Saarde Hendrik Lemmetst“. Linn oli neljasse jaosse jagatud ja oli temal ühes Rääma wallaga 8 wöormündert, kelle piirides 461 laualkäijat on elanud — teistes wakkustes kokku on 278 laualist olnud — nii et 1680 a. üle terve koguduse 1327 laualist oli.

Pärastpoole kahanes kiriku wöormündrite arv palju, iseäranis hirmsal näljadjal 1596—1699 ja pärast sõja ja kange katku ajal, kus aastal 1710 koguduses 3259 inimest suri. Aastal 1723 ei ole enam paarišid laulatada, kui 8. Sündinute arv oli 1742 a. ainult 83. Nii oli siis 1749 a. ainult 4 kiriku wöormündert: „Kerdi Juhan Uulust, Surju Lempre Mart, Tammiste Pika Mart ja Ülejõe Teltši Jüri“.

Niisama on kirikuprotokollis 1770 a. 25. jaanuaril ainult 4 wöormündert üle terve kihelkonna nimetatud „Simo Jaan Uulust“, „Sompre Juhan Surjust“, „Pika Mart Tammistest“ ja „Teltši Hendrik Rääma ja Ülejõe wöormünder“.

Alles 1844 a., kus kogudus 8888 hinge peale oli kaswanud, on enam, see on 8 wöormündert ammetis, keda meile nimepidi nimetatakse, nimelt: „Hirik Honigstock — ülejõelt“, „Madis Bedan, Karl Nikolai, Peter Popp — Saugast“, „Mangu Laur — Räämalt“, „Jüri Lettermann — Tammistest“, „Jüri Pulk — Uulust ja Surjust“, „Mart Peet — Keiust“. — Aastal 1851 teatatakse, et 9 wöormündert on ja

a. 1857, kui kogudus umbes 9500 hinge suur oli, nimetatakse 15 wöörmündert, need on: Hans Kieper ja Peet Tomson — alewilt; Tõnis Riesmann — Papiniidult; Mart Tibus ja Madis Aspe — ülejõelt; Saugas on järgmised: Andres Kõigemaa, Hans Lasn, Hans Leppik, Andres Mellikow, Zuhan Leppik, Jakob Pedimann. Käämal oli kiriku wöörmünder: Mango Lagus, Tammistes: Jaan Steinberg, Keius: Mart Peet, Uulus=Surjus: Jüri Pult.

1890 a. oli kihelkonnas jälle ainult 8 wöörmündert. Et nendele tööd fergendada selle läbi, et iga wöörmündri jaoks wäiksem piirkond saaks, kus ta üksikute perekondadega tuttawamaks saab ja rahwa elukombeid paremine wõib tähele panna — siis fäeti weel 11 wöörmündert ammetisse.

Tulewatele põlwele mälestuseks olgu siin meie praeguste kiriku wöörmündrite nimed nimetatud:

1) Endrit Benjam	jai alewi kirikuwöörmündriks	fewadel	1861.
2) Mihkel Blumenfeldt	" " "	26. detf.	1871.
3) Reinhold Lipp	" ülejõe "	7. now.	1871.
4) Mihkel Simon	" " "	10. apr.	1888.
5) Mihkel Teinburk	" raeküla "	4. detf.	1894.
6) Jakob Zuhanson	" Tallin. alewi "	4. "	1894.
7) Jaan Krinn	" Kääma "	30. aug.	1892.
8) Jakob Bester	" " "	4. detf.	1894.
9) Mihkel Udikas	" Wana=Pärnu "	30. aug.	1892.
10) Jaan Prints	" Papsaare "	16. webr.	1892.
11) Hendrit Rogger	" Kidalõpa "	16. "	1892.
12) Jüri Saaris	" Lemmetja "	16. "	1892.
13) Mihkel Peterjon	" Gametja "	16. "	1892.
14) Jaan Lipmann	" Nurme "	" "	1873.
15) Hendrit Minisõn	" Käägu "	16. "	1892.
16) Jaan Mättik	" Keiu "	" "	1879.
17) Gustaw Zuhanson	" Uulu "	" "	1869.
18) Jüri Pult	" Surju "	29. detf.	1887.
19) Tõnis Laur	" Tammiste "	14. mail	1878.

Kirikuteenriks on olnud Friedrich Malmson 1. januarist 1893 saadik ja Madu Rieberg 1. aprillist 1875 saadik. Tema on ühtlasi ka kellalööja.

Et see nii hästi kiriku wöörmündritele kui ka terwele kogudusele teada oleks, olgu siin meelde tuletatud

Kiriku wöörmündrite kohused :

1) Õpetaja juhatusel olles, peab kirikuwöörmünder omas wakkuses walwama, et waleõpetus ja ebausik kaufsiwad ja õige õpetus ikka enam maad wõtaks.

2) Perewanemaid peab ta manitsema, et nad oma lastega ja perega igapäew palwet teeksiwad.

3) Kurbe hingi ta trööstigu, pattu ja pahanust nimetagu tema õpetajale.

4) Tema walwagu sellegi üle, et abielu paarid rahu elawad ja nimelt poisid ja tüdrukud puhtasti ja kasinaste.

5) Ta kandku hoolt, et emad hooletumalt kodulapsi ilma õpetuseta ei jäta, et nad ise neile esimest õpetust annawad ja kui lapsed kooliealised, siis neid kooli saadawad.

6) Niisamati ei tohi wöörmünder hoolekandmist waeste ja haigete eest ära unustada.

7) Kiriku wöörmündrite kohus on, õpetajale abiks ja toeks olla, mitte üksnes hingehoolekandmises, waid ka, kui tarwis, ammetitallitustes (leerilaste juures, hädastimise ja surnumatmise juures).

8) Kiriku wöörmündrite kohus on, kui kiriku wöörmündri herra teenijad abilised, kõigis väljaspoollis kiriklikuis asjus tema sõna kuulda ja temale abiks olla, nimelt aga selle eest muretjeda, et kirikus Jumala teenistuse ajal ja igal kohal kõik ammeti tööd sünniksiwad waiksel ja kõlblikul wiisil, nõnda et Issanda koguduses kõik sünniks auusaste ja korrapärast.

Need on nende kohused. Kiriku wöörmüdiri ammeti pidajaid aga õnnistagu Jumal igal ajal meie festel ja wöidku neid oma püha Waimuga, et nad agarad ja hoolsad oleksiwad ja Jumala kartuses oma jõuudu mööda ligi aitaksiwad, et kogudus ifka enam kaswaks elawas usus meie Isfanda ja Õnnistegija Teesuse Kristuse sisse.

VIII.

Koolidest.

Mis kirik terwele kogudusele on, peab kool oma wallale olema. Kool on peale selle rahwaharidusele tingimata tarwiliseks abinõuks. Koolide asutamine on sellepärast kiiduwäärline ja tarwilik ettemöte, mis, niisamati kui kiriku wöörmüdiri ammetisse seädmine, Rootsi walitsuse läbi siin meie kodumaal forda saadeti.

Nagu eespool kuulsime oli 1661 a. õp. Joh. Bestring siin „eesti kooli“ asutanud, mis seekord „kõige esimene terwel maal on olnud“. Sellest, kui kaua seda kooli on olnud ehk kes teda juhatanud — ei ole meil midagi teada. Pea 100 aastat hiljem — 21. webruaril 1749 otsustati, et Uulu ja Reiu walla piiril üks kool pidi ehitatama. Ühtlasi määrati kooliaega Mardipäewast Ülestõusepühani ja weel, „et iga laps nii kaua koolis pidi käima, kummi tema kõik wiis peatükki seletustega ära oli õppinud ja peast mõis lugeda.“ Meie näeme, koolis nõuti ju siis

midagi. 21 aastat hiljem, 25. jaanuaril 1770, kus kiriku ja koguduse ülevaatamine oli, loeme protokollist, et kihelkonnas kolm kooli on olemas, ja nimelt „Elisabeti linna kool“, kuhu neid lapsi vastu võeti, kes kodu algusõpetust olivad saanud, siis veel olemat „Nulus üks kool ja koolmeister“ (kool oli 1767 asutatud) olnud ja ka Surjus „üks kool külas“.

16 aastat hiljem — 4. veebruaril 1786 — on jälle Pärnus koguduse waimulik ülevaatamine. Kooli elu kohta loeme protokollist: „Maal elab 600 inimest, kes lugeda oskavad. Teeriõpetusele ei võeta kedagi wasta, kes wiis peatükki selgesti ei mõista. Gesti koolis linnas käib 24 last. Õpiaeg selles koolis kestab terve aast otsa. Teisi lapsi õpetatakse kodu; kewadel peawad nemad õpetaja ette katsele tulema.“

Et waimulikud ülemad sel korral kihelkonna lapsi eksamini alla võtšiwad ja eksam hästi läks, siis otjustati, „et enam waja pole uusi koolisid asutada.“

Pikkad aastad lähewad mööda, enne kui meie midagi kindlalt oma kihelkonna koolidest kuuleme. Õpetaja Rosenplänteri ajal on Saugas laialt tuntud koolmeister Abram Holter üht kooli pidanud, mille laialisem tähendus näib olnud olema kui harilistel külakoolidel, sest see näis nagu wäiksel seminar olema. Koolis walmistati wist kaswandikka koolmeistriteks ja võeti õpilasi wast terwelt maalt wastu. Seda tunnistab „Maarahwa Näddalilehes“ 1821 aastal olem kuulutus, kus „inimesi“, kes kirjutamises ja muus asjus õpetust igatsewad“ Sauga kooli kutsub. Et selles koolis ikka midagi wõis õppida, seda wõib sellest arwata, et õpilastelt peale moonas-

mafsu weel 50 rubla raha nõuti. Enam meie sellest koolist ei tea.

1836 aastast on meil teada, et siis maakoguduses 8 wallakooli oli ja et kihelkonna kooli ei olnud olemas. 1851 on 9 wallakooli üle kihelkonna olnud. Kõigist koguduse liikmetest ostasivad lugeda kaks kolmandikku. Tähtjas on meie kihelkonna kooli olule 1859 aasta, sest igale Sauga koolmeistrile määrati palgaks 7 taalrit maad ja mõõdeti kohe kätte. Sellega saiwad koolid warandusliku oleku poolest kindlale alusele ja koolide takistamata edenemise kohta oli sellega kindel põhi pandud.

Praegu on Elijabeti maakoguduses 10 wallakooli. Kihelkonna-kool lõpetati kiriku konwendi otsust mööda 13. jaanuaril 1892, sest et selles wiimati enam ühtegi õpilast polnud ja saadikute arwates kulud enam wäärilist tulu ei toonud. Selle otsuse finnitas kreisi maakoolide kohus.

Wiimse kümne aasta sees on, nagu teada, kooli programmis muudatusi palju olnud; — õpetajate kohuseks on jäänud usuõpetuse ülewaatamine. Koolitajategi kohta on muudatusi tulnud. Mõned neist, kes kiriku ehituse aastal alles weel tegewad oliwad, on kadunud, nagu Peter Tidermann-Nurmes, kes koolmeistri ammetist lahkus, Hendrik Holberg-Papjaarest, kes Kaukaasiasse koolitajaks läks. Suurem jagu koolitajatest on siis praegu weel wanad endised. Ma panen nende nimed ülles ja ka koolilaste arwu (aga 1893 aastal tehtud aruande järele).

Kooli nimi.	Koolitaja nimi.	Mis ajast.		Laste arv koolipiiris 8 elua. leerieani.		Summa.
		Almetis?	Õelisel kohal?	Poissid.	Lid-rakud.	
Sauga: Gametsa	Madis Lipmann	1883	1883	47	59	106
" Kurme	Tõnis Hiibus	1889	1897	65	44	109
" Papsaare	Jaan Alberg	1893	1897	81	82	163
" " abi	Priidu Uditas	1897	1897	—	—	—
" Räägu	Juhan Jaanson	1870	1872	30	45	75
" " abi	Johann Jaanson	1897	1897	—	—	—
" Kidalõpa	Jakob Frisch	1868	1868	36	57	93
" " abi	Friedrich Frisch	1896	1896	—	—	—
Rääma	Mart Lorim	1877	1892	92	70	162
" " abi	Jaan Tomson	1896	1896	—	—	—
Keiu	Johann Hansschmidt	1877	1877	37	44	81
Uulu	Johann Luul	1875	1890	51	66	117
Surju	Magnus Mikhelson	1876	1876	59	53	112
Tammiste: Riija	Jaan Lagus	1877	1877	24	33	57
				522	553	1075

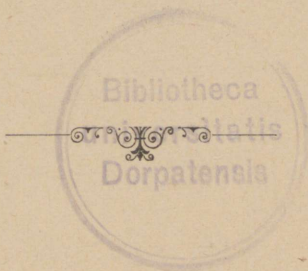
Üleüldse ja lühidalt on siin meie koguduse kooli-elu edenemisest seletatud — wõtku nüüd aga igauks koolmeister oma hooleks ja kirjutagu tema oma kooli ajalugu selle jaoks säetud raamatusse üles — see oleks kaunis ettevõte.

Issand Jumal aga täitku meie koolitajaid igal ajal oma waimuga ja elawa usuga, et iga koolimaja oma kooli jaoks nagu wäikene Jumala koda oleks, et iga koolijuhataja ülemaks kohuseks peaks, kõige suurema hoolega ja kindla truudusega Jumala sõna seemet noorte hingede südame põllumaale peale külwada, kust igawene eluwili wälja kaswab, ja ükskord nii juhatajad ise kui need, keda nemad juhatanud, seal okeksiwad, kus igawene õndsus walitsemas.

Ma olen lõpule jõuudnud sellega, mis ma selles raamatukeses tahtsin ütelda. Rahjuks pole ma pea mingit teatust meie kiriku wöörmündri herrade tege- wuse kohta leidnud — (üksnes uuemal ajal ja see on ju nimetatud) — mis küll muist sellest tuleb, et jenni Pärnu linn meie kiriku patroniks oli, ja nii- sama oli ka kiriku eestseisja tegewus tema käes.

Ja nüüd weel sulle lõpusõna, armas Elisabeti kogudus! Jumala arm on sind hoidnud headel ja pahadel päewadel. Tema sõna on sulle walguseks olnud su teel. Negade tormidest hoolimata on Ta su praeguse Jumala koja ehitanud ja alles hoidnud.

Ta warjaw armukäsi seisiku igal ajal kui kait- sew katus sinu ja su laste üle. Ta sõna ehitagu kindla ewangeliumi müüri su ümber, et sa tulewi- kusegi wana aluse peale jääksid. Ta waim tungigu kui hele walgus su majadesse, sinu ja sinu laste südamesse, et see walgus kõige pimeduse ära pele- taks, nagu päikesekiirg öö ära ajab. Nurgakiwiks, aluseks olgu ja jäägu aga igal ajal Jeesus Kristus, meie Issand ja Õnnistegija, kiidetud nüüd ja ikka igawesti!

A

A-1512 U

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00844955 7